

Empire i Oslo

Empire på Fredrik

I Norge fra ca 1810 til 1840

Redaksjonelt samarbeid side 14-21: Bodil Gusgaard, Kristin Aasgaard og Hilde Degerud Jahr

Under empiren ble det oppført storslåtte byggverk på kontinentet. Kong Karl Johan var Napoleons tidligere marskalk, og gjennom han kom empiren til Norge. Uttrykket ble enklere og mer beskjedent hos oss, men de offentlige bygningene ble formet etter internasjonale stilstudier. Slottet og universitetet i Oslo er gode eksempler på bygninger i empire-stilen. Det samme gjelder Børsen og Observatoriet. Christian Henrik Grosch var sentral når det gjaldt alle disse bygningene. Han var assistent for slottets arkitekt Linstow og fikk senere oppdraget å bygge Universitetet. Universitetet har fasader i et klassisk arkitektursystem med hovedpilastre over to etasjer. Midtbygningen med den store trappen var opprinnelig museum. For å vise at museet var tilgjengelig for alle, skulle trappen være åpen. Her finner vi også det første eksempelet på bruk av norsk stein i monumentalarkitektur siden middelalderen. Trappen og de joniske søylene er av finhugget nordmarkitt. Midtpartiet med søyler og trekantgavl er i slekt med det vi finner på slottet. De store søylene og tempelgavlenn minner om antikkens templer og viser at vi bygger kulturen vår på gresk filosofi og romersk rett.

En katastrofal brann den 18. juni 1826 la praktisk talt nesten hele Halden i aske. Brannen spredte seg også videre opp til Fredriksten festning, der nesten alle bygningene ble ødelagt. Byen og festningen ble gjenoppbygd i empirens blomstringsperiode. Flere monumentale bygninger ble bygget, og setter ennå sitt preg på byen og festningen. "Empire" betyr "keiserdømme" og knyttes til Napoleons keiserdømme. Napoleonstiden rykker nå inn på Fredriksten. Dette var militærkulturens store tid, og festningsarkitekturen ble preget av en streng og monumental form, hvor det rene og enkle kom til uttrykk, og elementer fra antikkens arkitektur er kopiert. Tegningene for det store utbedrings- og nybyggingsarbeidet bærer ingeniøroffiser Balthazar Nicolai Garben (1794 – 1867) sin egenhendige signatur, og som sjef for tegnekontoret var han også kunstnerisk ansvarlig for tegningene som gikk ut derfra. Så her har vi god anledning til å studere hans arkitektur.

Empiren kan sees som en videreføring av klassisismen, og bygningene på Fredriksten har flere viktige kjennetegn. Foruten at den ytre arkitektur er kubisk og geometrisk oppbygd, som gir en tett, enkel og monumental bygningskropp, understreker arkitekten det horisontale i fasaden som sokkel, etasjeskiller og med vinduer på rekke og rad og i lik avstand. Fasaden er symmetrisk utformet og bygningen har hel- eller halvvalmet

Oslo Børs er tegnet i streng empirestil med doriske søyler. Arkitekten er Chr. H. Grosch og byggeåret er 1828.

Universitetet har fasader i et klassisk arkitektursystem med hovedpilastre over to etasjer. Arkitekten er Chr. H. Grosch .

sten festning

tak. Murene er glatte og uten dekorasjoner, og trehusene gjør bruk av liggende trepanel, som skal gi en illusjon av steinarkitektur. Europeisk steinarkitektur var stadig forbildet som oversettes til norske trematerialer. Fargene på bygningene preges av marmor- og sandsteinimitasjon. Bygningselementer: Hovedinngangen, som oftest to-fløyet hoveddør med speilfyllinger, er sentralt plassert, ofte med trapp som gir markering. Krysspostvindu med 6 glass, hvor nedre ramme er delt i to glass med en tynn sprosse ble mest brukt i byene, og da helst i større hus og høye vinduer. I små hus er torams vindu med 6 glass – 3 glassruter i hver ramme – svært vanlig. Ornamentikk: Border som tannsnitt og eggstav, medaljonger og girlandere, tettstilte rifler i lister og fyllinger.

Bildet A viser Den nye kommandantboligen fra 1830. Av viktige kjennetegn for stilretningen kan nevnes høy, glatt pusset mur i 1.etasje. Veggene i 2etasje har liggende trepanel. Halvvalmet tak (avvalmete gavlspisser). På vanlig klassisistisk manér har hovedfasaden siderisalitter fra sokkel til gesims som understrekes av bevisst variasjon i vindusomrammingen og tannsnittgesims på siderisalittene. Risalitter skaper fornemmelse av framspringende del av en bygnings fasade. Vinduene er stilt på rekke og rad og i lik avstand. I 2.etasje er det anvendt krysspostvindu med 6 glass hvor nedre ramme er delt i to glass med en tynn sprosse. Inntil kommandantboligens østre side står et lite lysthus med "steinarkitektur" utført i tre. Til venstre for hovedbygningen ser vi inngangsportalen hvor det er trukket dype fuger i pussen for å lage illusjon av steinarkitektur.

Bildet B viser Retts- og parolebygningen fra 1835 som ligger i Borgerskansen. Bygningen er steinarkitektur med teglmur (upusset) og har helvalmet tak. Fasaden er symmetrisk utformet med en svært profilert inngangsportale sentralt plassert som et lite tempel med skrånende søyler, arkitrav (bjelke) og trekantet tempelgavl. Inngangsdøren er en typisk to-fløyet dør med speilfyllinger. I 1.etasje er det anvendt krysspostvindu med 6 glass hvor nedre ramme er delt i to glass med en tynn sprosse. Lave vinduer i loftsetasjen etter tidens skikk. Bygningen visualiserer det rene og det enkle, og elementer fra antikkens arkitektur er imitert.

Bildet C viser Den nye hovedvakten i Citadellet (indre festning) fra 1833. Bygningen er steinarkitektur med glatte pussflater. Den ytre arkitektur er kubisk, geometrisk oppbygd som gir en enkel og kompakt bygningskropp. Dette er feltherrens arkitektur. Bygningen har helvalmet tak og fasaden er symmetrisk utformet. Den gjennomgående grå listen i fasadens 1.etasje understreker det horisontale ved bygningen. Vinduene er skåret rett inn i veggene uten rammer og profiler rundt. De forsenkede omramningene av 1.etasjes halvsirkelbuede dør og vinduer er holdt i mørkere grå fargetone.

Bildet D viser Den gamle kommandantboligen, ombygd i 1832, opprinnelig fra 1754. Ingeniøroffiser Garben var her bundet av de gjenstående murer og deres vindusakser. Sokkelen er oppført med gråstein fra 1754 og er grovt slemmet. 2.etasje har glatt, pusset mur og empirens krysspostvinduer med 6 glass. Sammen med mørkere sokkel, etasjeskiller og vinduer på rekke og rad understrekes det horisontale ved bygningen. Sentralt plassert er en profilert inngangsportale med pilastre i dorisk stil, bjelkelag og gesims, og kronet av empirens halvsirkelbue.

Bilde E viser Corps de garde/Vaktstuen på Place d'Armes fra 1840 med viktige kjennetegn som helvalmet tak, liggende veggpanel, hovedinngangen er sentralt plassert, 4 glatte søyler i dorisk orden med kapitélhode og uten basis som imiterer i tre antikkens forbilder i marmor eller sandstein. Vinduene og døren krones av det typiske halvbuevinduet med sprosser ut fra sentrum.

A

B

C

D

E

Oppdagertrang

På ekskursjon med tegneblokk og digitale kameraer

Festningene i Norge representerer muligheter til arbeid med ulike temaer:

-monogram og historie (unionstiden med Danmark og Sverige), ulike stilarter og kulturhistorie, arkitektur, natur og omgivelser.

En ide til skattejakt når man er på oppdagelsesferd: Elevene trekker oppgaver på lapper. F eks: Finn en DORISK SØYLE, tegn et HALVBUEVINDU MED SPROSSER UT FRA SENTRUM, fotografer et HELVALMET TAK, finn EN PROFILERT INNGANGSPORTAL MED PILASTRE I DORISK STIL.

(Bildene av Brødrene Dal er tatt ut av sammenhengen forøvrig.)

Monogram

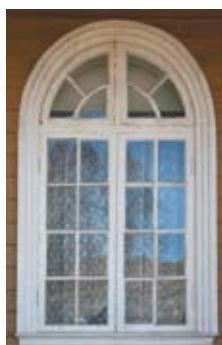

Monogram

Festningen pirrer oppdagerånden til jakt på monogrammer. Jakten kan vekke nysgjerrighet etter å finne ut hvem monogrammene representerer og om tiden de levde og regjerte. Tegning og fotografering på festningsområdet kan være et eget oppdrag, eller det kan være innledningen til videre utforming av nye monogram eller arbeid med logoer. Videre bearbeiding kan gjøres i ulike materialer. Vi assosierer i Brødrene Dal's ånd - blant annet til oldemors broderier på kistebunn. Kulturskattene finnes også i kommodeskuffen.

Finn en liten bygning. Tegn den sett rett forfra og rett fra siden. Tegn også en detalj, f eks et vindu eller en dør. Slik tegner arkitekter hus som skal bygges. Det kalles plan-tegninger.

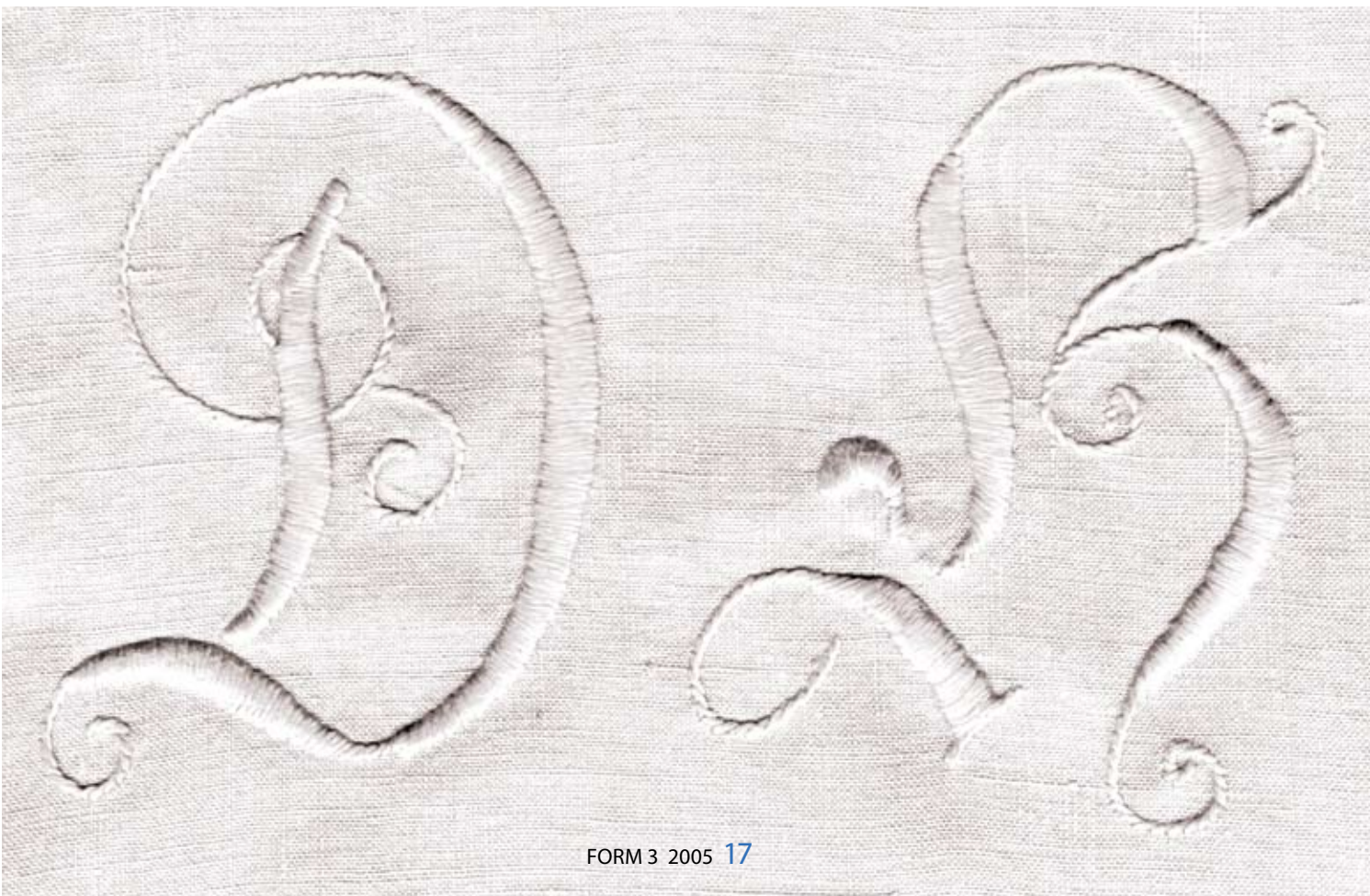
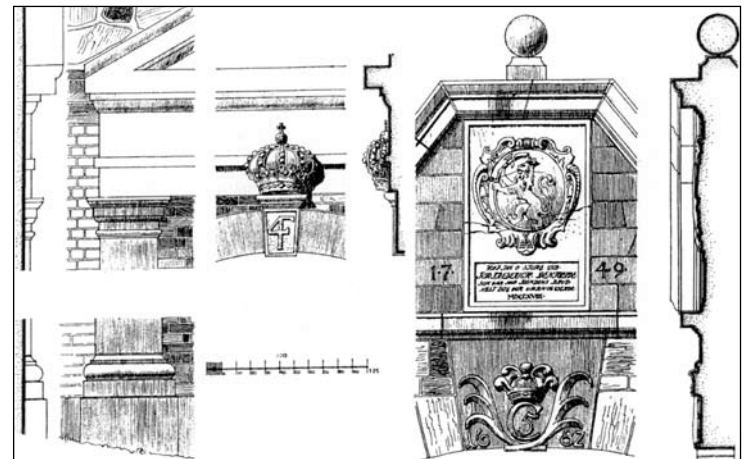
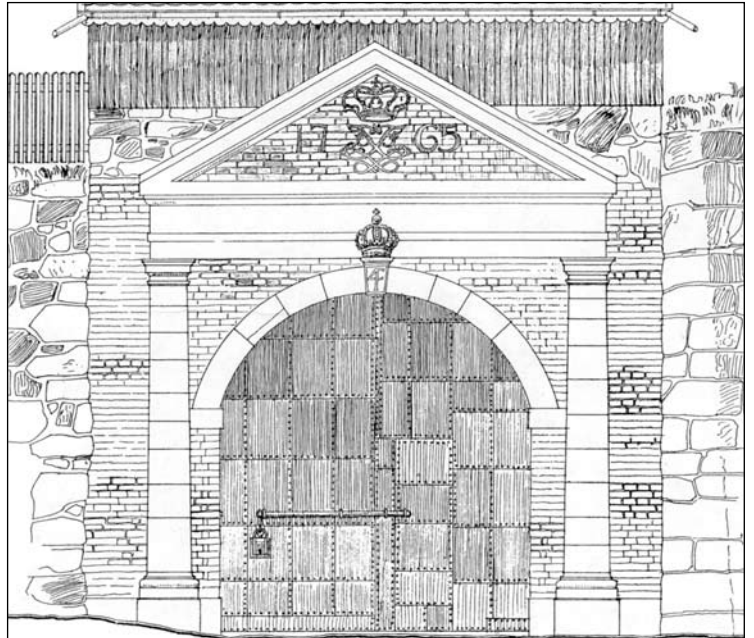

Tegning tar lengre tid enn å fotografere. Gevinsten med tegning er at man husker bedre det man har studert. Tiden som går med til å tegne er med på å gi en spesiell ro. Antagelig er denne roen knyttet til dyp konsentrasjon.

Fotografier av motivene gir grunnlag for å arbeide videre med tegninger og eventuelle maleriske fremstillinger i ettertid. Motivene finnes overalt hvor det er bygninger. På historiske steder som Fredriksten festning, vil opplevelsen av å være på et kjent og vakkert område kunne gi en større opplevelse enn om det var nabohuset hjemme som skulle tegnes.

Bildene øverst på side 17 viser Østre ravelinport (ravelin=et triangelformet område utenfor indre festning)) med Fredrik IVs og Fredrik Vs kronede monogrammer over hverandre og årstallet 1765.

Tegningene er fra boken Gamle byggaarde paa Fredrikshald, utgitt av Foreningen til norske Fortidsminde-merkers Bevaring.

Kulturminner i malerier

En rekke av våre fremste kunstnere har latt seg inspirere av kulturminner, og har slik synliggjort vår materielle kulturarv.

Et bilde som viser motiv med empirebygning er I hagen, Ledaal av Eilif Peterssen (1852-1928). Antagelig malt år 1900. Bildet er 78 x 97 cm og er i Nasjonalmuseets eie.

Hovedbygningen Ledaal, som vi ser på bildet, ble oppført 1799-1801 som sommer- og festbolig for hoffagent Gabriel Schanche Kielland, oldefar til malerinnen Kitty Kielland og hennes bror forfatteren Alexander Kielland. Arkitekt var antakelig kaptein og amtmann Fredrich Otto Scheel. Kielland-familien var eier fram til 1936, da anlegget ble kjøpt av Stavanger kommune. I dag er Ledaal herregårdsmuseum og kongebolig. (Kilde: "Kulturminner i norsk kunst", Nasjonalgalleriet 1987)

Bildemotivet viser en to-etasjes hovedbygning med trekantet tempelgavl midt på hagefasaden. Taket er dekket med teglstein og har avvalmete gavlsplisser. Fasaden er symmetrisk utformet og er glatt pusset og rødmalt. Gesimsen, både på fasaden og trekantgavlen med det typiske ovale vinduet, har hvit tannsnittbord. Vinduene, som er plassert i forsenkede rektangulære omramninger, er skåret rett inn i veggen uten rammer og profiler rundt. Bygningen har i 2.etasje krysspostvinduer med 6 glass, 3 glass i rammen. I 1.etasje er det 8 glass i rammen. Sammen med gesims, etasjeskiller og vinduer plassert på rekke og rad understrekes det horisontale ved bygningen. Hageinngangen er sentralt plassert på fasaden.

Opgaveforslag:

Kan du finne andre bilder med motiv som viser bygninger fra empiren. Er det bygninger oppført i empire i ditt nærmiljø? Les og fortell om bygningsarkitekturen, både på disse motivene og fra ditt nærmiljø.

Ut fra det du nå har sett og lest skal du selv lage et bilde med utgangspunkt i en empirebygning eller bygningsdetaljer i stilepoken empire.

Fotoet øverst på side 19 viser Brødrene Dal og Grethe Kausland som kjemiker i serien Jakten på Karl XIs gamasjer. Bildet er her tatt ut av sammenhengen, det er gjengitt med tanke på inspirasjon.

Blanding av farger

Festningsområder kan by på pittoreske motiv som kan måle seg med landsbyer i Italia. Gjennom oppgaver i kunst og håndverk kan elevene oppøve sin visuelle kompetanse ved å tegne og male. FORM mener at de to motivene på side 19 innbyr til å arbeide med fargeblandinger.

Fargeprøvene til høyre er akvarellfarger. Fargene A, B, C og D er blandet ut med mer og mer vann.

Når man er på besøk på festninger eller tilsvarende steder kan man finne motiver som egner seg for videre arbeid med farger.

Elevene kan f eks få i oppgave å fotografere digitalt.

Tilbake i klasserommet kan bildene være utgangspunkt for å blande tilsvarende farger. Man kan jobbe med pensler og pigmentfarger eller digitalt på skjerm med lysfarger.

Pigmentfarger

Man kan f eks blande seg fram til en nøyaktig palett.

Stikkord for videre arbeid med paletten og med fotoet som forbilde:

- bruk komplementære farger
- bruk varme farger som inneholder mye rødt og gult og kalde farger som inneholder mye blått
- bruk en blanding av to farger for å gjengi skygger i bildet, i stedet for sort (se området mellom c og d)

Lysfargeblanding

Fargene i digitale bilder på skjerm kan analyseres ved bruk av verktøyet pipetten.

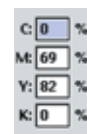
Man fører pipetten over bildet og klikker der fargen skal analyseres. Da får man informasjon om RGB eller CMYK.

pipette

RGB

CMYK

RGB (rød-grønn-blå) er primærfargene i en lysblanding og er aktuelle når man vil ha en spesiell farge på skjerm. CMYK (cyan, magenta, "yellow" og svart/"keycolour" tilhører pigmentfargeblanding.

Se også:

www.kunstogdesign.no/fargebl
www.kunstogdesign.no/formsfargesirkel

